ƏLCƏZAİR MEYDANINDA

Əlcəzairdə,
geniş meydanda
öldürdülər onu.
Öldürdülər günün günorta çağı,
minarədə azan başlayanda.
Arxası üstə yıxılıb
qanlı döşəməyə.
Elə bil uzanıb qırmızı bayraq üstündə.
Bığ yeri yenicə tərləyib.
Əlləri iri, qabarlı;
günəş yanığı ilə örtülü.
Gözləri açıq,
iki dərin qan gölü.
Yanında bir parça qanlı çörək –
bu günün
artıq gərək olmayacaq ruzisi.
Döşəmədə
çilik-çilik kuzədən tökülüb,
qırmızı ilan kimi,
burula-burula süzülüb gedən
qanqarışıq suyun izi.
Əlcəzair meydanında,
günün günorta çağı,
öldürdü onu "ultralar".
Öldürən avropalı – gəlmə,
"mədəniyyət" silahlı,
"qüdrət" səngərli.
Ölən afrikalı,
o torpağın balası, yerli.
Öldürən – gizlində oturub,
aşkarda işini görən

general – Salan.
Ölən – tərsanə fəhləsi
Əbu Zahid Salman!
Milləti ərəb,
dini müsəlman.
Mən çoxdandır nə dinə qailəm,
nə təriqətə.
İnanıram
duyduğum, anladığım həqiqətə,
Lakin durmuş olsaydı
Əlcəzair meydanında
mənimlə üz-üzə
yüz əli silahlı –
Ultra – gürzə,
uzaq Əlcəzair oğlu –
qardaş Salman!
Mən də sənin kimi
tərəddüdsüz
deyərdim:
– Müsəlmanam, müsəlman!
Müqəddəs kitabların,
ata-babadan bəri,
başa düşə bilmədiyim
sözlərini təkrarlamaqla. Yox!
İtaət,
Səbr,
Qorxu,
Şükran dini deyil,
dinim mənim.
Düşmənə – düşmənəm!
Qənimə – qənim!
Mən də sənin dinindəyəm:
Qalib gələnə qədər mübarizə,
azadlıq uğrunda, lazım gələrsə,
təəssüfsüz ölmək;
Vətən deyilən ana torpağı
qəlbimin duyğusu,
gözümün çimiri, yuxusu,

ömrün az, ya çox qalan
günləri bahasına
qorumaq dinində.
Mənim dinimdir sənin
qəzəbin də, kinin də.
Eşitsin Yer kürəsi –
Böyük Anam!
Mən müsəlmanam!
Cənazəni sükutla
izdihamlı küçələrdən keçirib aparan,
min-min ürəkdən
qəzəb qığılcımı qoparan,
insanlar sırasındayam!
Mən, röyalarında gördüyün dünyanın
vətəndaşıyam!
Mən, əliqabarlı,
könlü qubarlı,
sinəsində
işıqlı günlərin həsrəti,
ömrünün vərəqlərində
neçə əsrin dərdi,
hər yəhudinin,
xaçpərəstin,
bütpərəstin,
müsəlmanın
qardaşıyam,
Azadlıq uğrunda
mübarizə döyüşçüsünün cəbhədaşıyam!

1966

XEOPS

Daşı daş üstə yığıblar;
elə bil ki,
Vereşşaginin tablosudur,
başı baş üstə yığıblar.
Fərqi budur ki,
bu daşlar adi daşdır.

Fərqi budur ki,
o başlar kəsilmiş başdır.
Birinin adı "Apofeoz"dur,
birininki "Xeops".
Baxıram diqqətlə, maraqla.
Bah... of...
Qulaqlarım müxtəlif səslər eşidir.
Belə böyük olmasaydı Xeops
deyərdim, uşaq işidir,
Xeopsun yaşı çoxdur,
daşı qədər.
Apofeozun sayı çoxdur dünyada,
kəsilmiş insan başı qədər.
Əslinə baxsan,
hər ikisini yaradıb insan.
Biri qatar-qatar illər boyu
qalxıb ağır-ağır,
qulların küreyində.
Biri qanlı bir günün balasıdır.
Hər ikisi insan oğlunun
zülm abidəsi,
fəlakət qalasıdır.
Bir məna görmürəm
boyunda, əzəmətində.
Bir məna görmürəm,
onu yaradanların hərəkətində.
Bəlkə maraqlandınız
ehramlar hardadır?
Deyim: – Ehramlar
Qahirədən bir az kənardadır.
Gördüyüm ilk dəfədir.
Dayanıb diqqətlə baxıram.
Düzülüb yan-yana
neçə ehram.
Ən böyüyü Xeopsdur.
O yanda Əbülhövl – Sfinks
arxasını çevirib Xeopsa,
çevrilib dalına baxan deyil,

dünya qopsa.
Xeopsun nə pəncərəsi,
nə qapısı var.
Bir dəhlizi var,
neçə yüz pilləsi.
Fironun sümükləri
xaşxaş kimi dağılar,
pillələrin başından
üzüaşağı gilləsən.
Mənə nə,
nə tikdirənə qohumam,
nə tikənlərlə tanışam;
Fironlara ağzıma gələni deyəm,
qullarla dost kimi danışam.
Əsrlərin qalın divarı
ayırır məndən onları.
Düzü, könlümdə yoxdur
tarixlərin sarı varaqlarını
çevirmək həvəsi.
İndi düşündürür məni
hər gün dönə-dönə
Xeopsun ətrafını dolanan,
qoca ərəb,
bir də onun yorğun dəvəsi.
Bəzəkli dəvələr üstündə
Xeopsun ətrafını dolanan:
bircə quruş artıq versə,
hayıfsılanan,
centlmenlər, ledilər
bilsəydilər ki,
alaf necə bahadır,
çörək necə bahadır.
Yeddi baş külfətin ümidi
hər gün sabahadır!
Hər gün sabahadır!

Qahirə, 1960-1961

ƏBÜLHÖVL

Hövl!
Lüğətə baxdım,
"qorxu" deməkdir.
Əbülhövl – abidə,
həm də dünyada təkdir.
Bu boyda gözləri olan,
bu boyda qaşı olan
bir insan
yoxdur böyük dünyada.

Deyirlər, Napoleon
burnunu sındırıb
bu Əbülhövlün.
Nə ağlayıb daş insan
canının ağrısından,
nə qan axıb
burnunun yarasından
(bəlkə də axan qanlara
qanı qarışmasın deyə,
dişlərini qıcayıb,
dözüb bu işgəncəyə).

Ancaq canlı bir ərəb oğlu
daş atıb Napoleona.
Napoleon da bir balaca,
lap kiçik, noxud boyda
güllə vurub ona.
Napoleon sağ qalıb,
ölkələr fəth etmək üçün.
Ərəb ölüb,
sümüklərilə torpağı bərkitmək üçün.
Napoleon haqlı çıxıb,
ərəb müqəssir görülüb...

O zamandan Əbülhövl
dayanıb dinməz-söyləməz.
İstəsən başına çıx;
istəsən sinəsində gəz...

Baxıram Əbülhövlə.
Qorxmalı bir şey yoxdur.
Ancaq qoca bir ərəb
Mənə dedi ki:
– Daş olduğuna baxma!
Gecələr adam olur,
kəsir yolları,
sual verir keçənlərə.
Kim cavab tapmadı,
bir mıx kimi çalır yerə,
torpağın təkinə.

Əsrlər keçib,
Sualı nədir –
bilən yoxdur.
Vaqif olan yoxdur
onun istəyinə.

Bəli, gecələr adam olur;
gedir Nildən su içir.
Su içir bir dərya.
Sonra üzünü qoyur
"Yandım, yandım!" deyən səhraya.
İçdiyi sular göz yaşı olub
axır qumlara.
Əbülhövl qayıdır geri,
sinəsində qaynar qumlardan aldığı yara.
Gəzir, gəzir, yorulur.
Bəzən Nil kimi sakit,
Nil kimi qəmgin olur.
Bəzən gecələrin tənhalığında
qəhqəhə ilə gülür.
Sualı cavabsız qalanda, ağlayır.
Çoxdur dərdi.
Ancaq nəyə isə ümid bağlayır.
Bəlkə də bir gün qəhqəhələri
səhraya səs salacaq.
Bəlkə bir gün, əsrlərlə verdiyi suala
gözlədiyi cavabı alacaq!

Qahirə, 1959

BULUDLAR

Sevirdim göy üzündə
buludlar çaxnaşanda,
Göz qamaşır
alov qamçıların işığından,
şimşəklər – odlu qılınclar
sıyrılanda
qara bulud – qınından.
Sevirdim...
dəli-dolu gur yağışları,
tarixi dünya qədər qədim,
insansız partlayışları.
Sevirdim...
Yenə şaqqıldayır göylər,
şimşəklər ətrafa işıq tökür.
Ancaq...
Nigaranlıqda susub sevincim.
Mənə elə gəlir ki,
hər yerə töküllür bu yağış,
fələstinli qaçqınların
güllələrdən dəlik-deşik,
çadırlı düşərgələrinə.
Hindistanın, Banqladeşin,
Venesuelanın
məcrasından çıxmış çaylarına.
Neçə yerdə
taxıl dəryasına ütü çəkir,
yerə qapadır
sütül dənli sünbülləri.
Ley vurmuş quş tükü kimi,
dağıdır Yaponiyada
gilənar çiçəklərini.
Əli qoynunda qoyur
Afrikada piqmeyləri –
səhra, meşə adamını.
Bu nə rəhmət yağışıdır,

tökülür dünyanın
torpağına, daşına.
Nə məhsul yağışıdır
təsəlli ola
neçə yerdə insanların
göz yaşına.
Hardasa tir-tir titrəyir
əyni çılpaq,
ayaqyalın uşaqlar.
Hardasa məktəbə gedə bilməyən
dərs həvəsli uşaq var.
İtirmişəm
bir zaman könlümü oxşayan
həvəsi, marağı.
Elə bil ki, indi
bu yağış qəlbimə yağır,
Fikrimi qovur
pərən-pərən.
Deyirəm:
– Nə yağışdan, şimşəkdən
insanlarda qorxu qalsın.
Nə arzular qırılsın,
nə ümid azalsın.
Dünyanın hər yerində
təbiət də, səadət də olsun
insan əmrində.

1974

AFRİKA NƏĞMƏLƏRİNDƏN

Qaranlıqdan səs
– Sonu varmı, sonu varmı;
yolumuzdan çəkilməyən,
dan ocağı sökülməyən,
üzümüzə bir gülməyən,
gecələrin, gecələrin?

Göydə bulud – qara gəmi!
Qara günün qara qəmi!
Ömrün işıqsız aləmi!
Gecələrin, gecələrin
sonu varmı?
Bu qaranlıq qurtararmı?

Əks-səda
– Keçməlisən bu qəm dolu
ağır yolu, çətin yolu.
Vuruşlarda qazanacaq
Azadlığı insan oğlu.

Səs
– Gözümün kökü sarı.
İllər keçir qəm qatarı!
Kim qırar bu intizarı?!
Nə vaxt, nə vaxt yıxılacaq
gecələrin qəm hasarı?

Əks-səda
– Prometey gələr, deyə,
verər sənə od-hədiyyə.
Yox, gözləmə!
Diri-diri
qır qolundan at zənciri.
Prometey əfsanədir.
Olsa belə, nadir olur.
Azadlığı sevən insan
qələbəyə qadir olur.

1970

KONQOLU QARDAŞ

Dedilər: – Dərin qara, günün də qara olsun.
Zəncirdən ayaqların, qolların yara olsun.
Verdikcə kürül-kürül almazını konqolu
Əldə qabarı qaldı, beldə yağır donqarı.

Vergilər az gələndə kəsdilər sol qolunu,
Tək biləkli qoydular minlərlə konqolunu
Sönsün deyə alovu üsyanlar tonqalının
gününü göy əsgiyə düydülər konqolunun.
Günləri qara qardaş, dərisi qara qardaş!
Sonsuz müsibətini mən yazım hara, qardaş?
Afrikanın sinəsi göz-göz faciələrdir.
Ancaq zülmət gecələr parçalanır, səhərdir.
Bəlkə də üfüqləri qızardan qırmızı qan
Süzülür Lumumbanın qan verən yarasından.
Dönüb qızıl bayrağa indi çağırır səni:
– Gəl, xilas eylə, – deyir, – dərdli ana vətəni.
O, vətən sabahını sənə tapşırdı, getdi.
Həyat ixtiyarını sənə vəsiyyət etdi.
Qurtuluşu yaxındır müztərib Afrikanın.
Adı ölümsüz olur zülm evini yıxanın!
Sən layiqsən bu ada, dərisi qara qardaş!
Uğur olsun yoluna, üzü bahara, qardaş!

1961

SƏHƏRİ GÖZLƏYƏNLƏRƏ

(*Afrika siklindən*)

Elə bil ki, qaranlıq
mağara içindəyik.
Qaranlıq qatran kimi
alıb içinə bizi.
Qaranlıq içində
qaranlığı görürük,
qapqara,
dümdüz,
timtikanlı.
Qaranlığı eşidirik,
qara sükut içində.
Barmaqlarımızın ucunda

duyuruq qaranlığı.
Qaranlıq göynədir gözlərimizi.
Qaranlıq qapqara şəlalədir,
Axır heçlikdən heçliyə.
Axır səssiz,
Axır
qara günlərimizə qarışıq.
Elə bil, eybəcər vahimədir,
gözlərini dirəyib,
bizə baxır.
Qaranlıq bəndləyib,
Qollarımızın qüdrətini.
Qaranlıq hər bir hüceyrəmizdədir.
Sızım-sızım sızlayır,
göyüm-göyüm göynəyir,
beynimizdə bu qaranlıq.
Bir səs:
– Əllərinizə diqqətlə baxın!
İşıq yolu əllərinizdədir.
Üfüqlərdə çırpınır
sarı qanadlı kəpənək.
Səhərlə əl-ələ verib,
Qaranlığı boğasınız gərək.
Şəfəqlər tökülsün yurdunuza
qucaq-qucaq,
çiçək-çiçək.

Bakı-Göyçay, 1977

İTKİSİ ƏHƏMİYYƏTSİZDİR

Qızdırdılar metalı;
qızdırdılar əriyib mavi alova dönənə qədər.
Çilədilər canlıların üstünə,
çilədilər hər yana.
İnsanların, ağacların, quşların üstünə,
çiçəklərin, kəpənəklərin üstünə.

...Bir gün.
Hava sakit,
Göy gurultusuz.
Nə gecənin qara güzgüsündə
qırmızı güllələrin pırtlaşıq kələfi,
nə ulduzları pərdələyən tüstü.
Uladı bir bomba,
cırıb göyün gecə paltarını,
düşdü harasa.
Sonra cansız makinaların qurğuşun barmaqlarıyla
yazıldı:
"...İtkisi əhəmiyyətsizdir!"
Bu əhəmiyyətsizlərdən biri insan idi;
dönmüşdü kömürə.
Biri meyvə ağacı idi;
gövdəsindən bölünmüşdü yarı.
Biri cücəli toyuq idi;
qalmışdı torpaq altında
özü, balaları.
Biri qərənfil idi;
kökündən qopub yapışmışdı daşa.
Biri kəpənək idi;
bir çimdik tüstüyə dönmüşdü.
Bu kömür olmuş insan –
bir ananın oğlu idi.
Bir qızın əri olacaqdı,
bəlkə bir neçə övlad atası.
Bu kömür insan –
arzularının yüzdə birinə qovuşmamışdı.

Onun əlləri vardı;
iş görə bilən,
ev tikə bilən,
yer sürə bilən,
ulduzlara yol açа bilən,
şeir yaza bilən,
suda batan bir adamın əlindən tuta bilən,
bir uşaq başını sığallaya bilən.

Onun gözləri vardı;
mavi göylərə,
qarlı dağlara,
səhərin yuxulu yoluna baxıb
fərəhlə, sevinclə, ümidlə dola bilən.

Onun qəlbi vardı;
kədərdən ağrıyan,
həyəcandan şiddətlə döyünən,
məhəbbətə açıq.
O, insan idi;
duyğusu, düşüncəsi vardı.
Nə qədər bənzəri olsa da,
yer üzündəki insanlardan heç birinin
eyni deyildi.

Barlı ağac –
üstünə dünyanın dərdi çökmüş kimi,
əyildi, əyildi,
qırıldı ortasından.
O hələ yarım əsr
bar verəcəkdi.
Yaz qabağı puçur-puçur,
yaz başı çiçək-çiçək,
yaz axırı düzüm-düzüm
meyvəli budaqlarını
uzadacaq,
yüksələcəkdi.
İçdiyi – yer altının sərin suyu,
günəşin ilıq şəfəqləri.
Yediyi – qıyımlı torpağın duzu...

Yanı balalı kürt toyuq –
gündüzlərin deyingən qarısı, –
gecələrin yuxusuzu,
gəzdirəcəkdi cücələri,
yemi, suyu onlara nişan verib.

Qoruyacaqdı onları
qaraquşdan, leydən.
Pərvazlanacaqdı balalar.
Hərəsi bir ana, bir ata olacaqdı
Yeni balalar, yeni cücələr...
Qərənfil –
buğum-buğum sallanacaqdı.
Gecələr
dinləyəcəkdi sükutun nəğməsini.
Bəlkə ilk məhəbbətin lal rəmzi kimi,
asılacaqdı bir qızın yaxasından.
Bəlkə ölümsüz bir lövhə yaratmağa
səbəb olacaqdı...

Kəpənəyin qanadları –
Çıldır-çıldır rəng damcıları;
gövdəsi zolaq-zolaqdı.
Nə sancağı vardı onun,
nə zəhərli dişi.
Uçub qonurdu çiçəkdən-çiçəyə.

İnsan kömür oldu!
Sındı ortasından barlı ağac!
Cücəli toyuq qaldı torpaq altında!
Daş üstünə yapışdı qərənfil!
Bir çimdik tüstüyə döndü kəpənək!

İlan vuran yatdı, mən yata bilmədim.
Məhv oldu bir insan,
bir kəpənək,
yer üzünün
bir bitkisi.
Nə sonsuzdur, nə böyükdür
dünyanın itkisi!

Bakı, oktyabr, 1965

GƏLƏCƏYƏ SƏYAHƏT

Pəncərəmi açdım sabaha,
gördüm insanlar keçib gedir;
illər üstündən,
aylar üstündən.
Sərhəd direklərindən körpülər salınıb,
dənizlər üstündən,
çaylar üstündən.
Zindan daşlarından yollar çəkilib,
kəndlər arasında,
şəhərlər arasında.
Bu yollardan keçib gedir insanlar;
ağı da,
sarısı da,
qarası da.
Mən də onların içindəydim,
siz də,
bu gün inamlı,
sabah ümidli qəlbimiz də,
Çağırdım: – Ey qardaşlar!
– Qardaş, – deyə səsləndi min bir ağız.
Danışdıq, danışdıq, danışdıq
tərcümansız, dilmancsız.
İnan bu sabaha,
oğlum, qızım,
bacım, qardaşım – İnsan!
Atam, anam – İnsan!
Yaşamaq olarmı
inanmasan!..

Yuqoslaviya, Ohrid şəhəri, avqust, 1961

MÜNDƏRİCAT

Əsrin novator poeziyası 4

MƏN TORPAĞAM

Çinar 27
Mən torpağam 28
Torpaq 29
Soruş 30
Darısqallıq 31
Dinmədik 33
Bir apreldən sonra 35
İnsan şəkli 36
Məndə ixtiyar olsa 37

ÇAĞIMDIR MƏNİM

Dünyanın işləri 39
İnsanlar 40
Olmuşlar, olacaqlar 40
Yana-yana 40
Nigaranlıq 41
Gücümüz, gücsüzlüyümüz 42
Dindirin məni 43
Mənim arzum 44
Azadlıq 47
Nəsimiyə, Füzuliyə, Sabirə açıq məktub 47

VƏTƏN

Arzu 52
Vətən 52
Vətən dedim 54
Bakım 56
Mənim küçəm 56
Yeni mənzildə 61
Kür-Araz 63
Təbrizin yolları oyum-oyumdur 63
Təbrizim mənim 64
Nigaran suallar 65

Yaralı Təbriz 66
Ərk qalası 69
Yaralı Kərkükün bugünlü xoyrat və maniləri 70
Aşıq "Yanıqlı"nın bayatılarından 74
Şuşa 77
Şamaxı 78
Göyçayım 79

ANAMIN KİTABI

Anamın kitabı 82
Qədim əlyazması 83
Söz ver mənə 83
İti yazan qızlar 84
Anamın laylası 85
Adi sual 87
Poeziya, ağ nöyüt və sairə 88
Bolşevik yazı 89
Nigaranlıq 95
Yağış 96
Ulduz yolu və dolu 96
"Olum ya ölüm" 99
Quzu 99
Sarı dana və balaca qız 100
Çörək satan qızlar 102

YADDAŞ

Ana 105
Ana, nağıl dünyasına apar məni 105
Cırtdan nağılı 111

UŞAQ OYUNLARI

Kimin əli? 113
Laylalar 116
Babam kimi və bugünlü adam kimi 116
Din, ümid, inam 119
Din haqqında 122
Elə deyil, babalar 122
Qanadlar 125

O günlər – bu günlər 133
Bacı 136
Gər ağacı 137
Yaddaş 140
Ömür keçdi, gün keçdi... 141
Ötən günlər 144
Sabahları düşünərkən 145
Ömür yolu 147
Maraq 148
Yoxluqla tanışlığım 149

İŞ GÜNÜ

Adsız şeir 150
İki Məryəm oğlu 151
Özünüöymәzlik 152
Həsəd 152
İş günü 154
Şeir yazmağım gəlir 155
Bilirəm, bilmirəm 155
Məhəmməd Hadi 156
Qələm 156
Yazı masam 157
Cib dəftəri 158
Bir anlıq səadət 159
Yalan 160
Ani duyum 161
Tək qalmaq 161
Deyirlər axşamlar kədər gətirir 162

İLQAR

İlk səfər 163
Qürur nəğməsi 165
Sənə 168
Sorğu 170
İlqar 171
Bir axşam 172
Yaxanda bir bənövşə 172
Qara gözlüm 173
Qəzəl 173

ETİRAF

O gecə 174
Sən dedin 174
Səbirsiz 176
Deyirlər 176
Deyirəm 177
İsrar 177
Deyim, dinlə 178
Sən varsan 179
İnan 180
Görmədim 180
Oxşarlıq 181
Hasiyə 182
İnam 182
Hicran 183
Vəfa 184
Sevgilim 186
Ayrılıq 187
Ayrılmayaq 188
İndi 188
Ülfət və məsafə 189
Əbəs yerə 190
İnan ki... 191
Üç gecənin birində 192
Uğursuz duyum 193
Təbəssüm 194
Ürəyini qoru 195
Sənsiz 196
Bəlkə 197
Bəxtiyarlıq 198

AND

Azərbaycanlı döyüşçülərə 199
Bəxtiyar 200
And 201
Dörd yüz on altı 202
Pilot qardaş 204
İntiqam 204
Metal qırıntıları toplayın 206